

PROF. DR. FUAT SEZGİN VE İSLAM'DA BİLİM, TEKNİK VE TIBBA BAKIŞ

Prof. Dr. Fuat Sezgin and View of Science, Technology and Medicine in İslam

Sedat KAYGUSUZ¹, Emre ÖZDEŞ²

¹Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi, Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı, KIRIKKALE, TÜRKİYE

²Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimleri ve Kamu Yönetimi Bölümü, KIRIKKALE, TÜRKİYE

ÖZ

ABSTRACT

Fuat Sezgin, bilim tarihi ile ilgili tarihi gerçeklerine adanmış ömründe, Batı'nın kalbinde binlerce eseri inceleyerek, araştırarak, tercüme ederek, gerektiğinde resmederek ve onların maketini yapmak suretiyle sayısız eserler vermiştir. Bu eserler yalnızca bilim tarihini değil aynı zamanda toplumla harmanlanmış olan bu tecrübeyi yani kültür tarihini de resmetmektedir. Bilim tarihinin bir halka olarak benzetildiğinde tüm medeniyetlerin birbirinden etkilenerek bu döngüye katkı verdiğini ve bugün gelinen seviyede mirasın aslında ortak bir değer olduğunu görmek gerekir. Sezgin, bilimlerin ve uygarlığın tüm insanlığa ait olduğunu kabul etmektedir. Batının yazılı eserlerinde hak ettiği yer ve katkıların neredeyse yok hükmünde sayıldığı kendi kültür ve bilim tarihimizi çok iyi analiz eden Fuat Sezgin Hoca, sayısız eserleriyle bunu ortaya koymuş ve yeniden medeniyet bakış açımızı değerlendirmemize vesile olmuştur. Hemen tüm bilim tarihi alanında olduğu gibi tıp tarihi ile ilgili olarak da yüzyıllara dayanan birikimin gerçek sahiplerinin resmini çekmiştir.

Fuat Sezgin, devoted his life to historical facts about the history of science. In the middle of the Western civilization, he searched, studied, and translated thousands of scientific works. He even pictured them and made their models. His scientific works reveal not only the history of science but also the cultural history which has blended with the experience of the society. If the history of science can be described as a ring, all civilizations are influenced by each other and contribute to this ring thus forming a collective legacy. Sezgin emphasizes that science and civilization belong to all humanity. Fuat Sezgin Hoca, has proved this with his numerous works in which he analyzed the history of culture and science in our written works whose deserved place and contributions in Western scientific works are almost totally neglected. Fuat Sezgin has enabled us to re-evaluate our perspective of civilization. He revealed the true owners of centuries of scientific accumulation in the history of medicine, as in almost all history of science.

Anahtar Kelimeler: İslam bilim tarihi, bilim tarihi, Fuat Sezgin, tıp, bilim ve teknik

Keywords: History of Islamic science, history of science, Fuat Sezgin, medicine, science and technology

Yazışma Adresi / Correspondence:

Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi, Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji A.D., KIRIKKALE, TÜRKİYE

Telefon / Phone: +905323850950

Geliş Tarihi / Received: 31.12.2019

Dr. Sedat KAYGUSUZ

E-posta / E-mail: sedatkaygusuz@msn.com

Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2019

ORCID NO: ¹0000-0003-3245-6582, ² 0000-0003-2417-4892

GİRİŞ

Fuat Sezgin, 1924 yılında Bitlis'te doğmuş, orta öğrenimini Erzurum'da tamamladıktan sonra üniversite öğrenimi için 1943 yılında İstanbul'a gitmiştir. Hedefinde mühendislik olmasına rağmen, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde akademisyenlik (1943-1951) yapmış olan Alman Prof. Dr. Hellmut Ritter'in bir konferansından etkilenerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Bölümü'ne kayıt yaptırmıştır. Fuat Sezgin, fakülte'deki eğitimi tamamlamış ve iddialı bir şekilde "Bilimlerin temeli, İslam bilimleridir" diyen hocası Hellmut Ritter'in danışmanlığında doktora öğrencisi olmuş, 1956 yılında Doktor unvanı almıştır.

Fuat Sezgin, 1960 yılında ordunun yönetime el koyması ve ardından akademik hayatının sonlandırılması nedeniyle 1961 yılında teklif aldığı Frankfurt Üniversitesi'ne gitmiştir. 1965 yılında yaptığı tez ile Doçent unvanı almıştır. İlgisini artırdığı Bilim Tarihi alanında Goethe Üniversitesi Bilimler Tarihi Enstitüsü'nde ikinci kez doçent unvanı almış, 1965 yılında ise "bilimler tarihi profesörü" unvanı almıştır (1).

Fuat Sezgin İslâm medeniyeti üzerine araştırmalar yapmış ve 20 cilt olarak planladığı eserinin 17 cildini tamamlamıştır. Arapça Eserler Tarihi (Geschichte des Arabischen Schrifttums, GAS) isimli külliyyatın birinci cildini 1967 yılında yayınlamış, 1978'e kadar da 6 cildini tamamlanmıştır. Bu eser ile hem Batı'nın hem de İslâm dünyasının dikkatini çekmiş, İslâm medeniyetinin ortaya koyduğu birikimlerin fark edilmesine çok önemli katkılar sağlamıştır. İslam ülkelerinden aldığı desteklerle önce bir vakıf kurmuş, daha sonra 1982 yılında İslam bilim tarihini ortaya koymak amacıyla Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi bünyesinde Arap-İslâm Bilimleri Tarihi Enstitüsü'nü kurmuştur. Enstitü bünyesinde birçok yazılı eserin kaleme alınması, Almancaya çevrilmesi yanında bilimsel aletler üzerine de araştırmalarını genişletmiştir. Bu konuda bilim tarihçisi ve aynı zamanda fizikçi olan Eilhard Wiedemann'ın İslâm medeniyetindeki bilimsel

aletler ve mekanik bilgisine dair çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan bilimsel alet prototiplerinin yapılması fikrinden etkilenmiş ve 1983 yılında enstitü bünyesinde kurulan bilimsel aletler müzesinde İslâm medeniyetinde icat edilmiş veya geliştirilmiş 800 civarında bilim ve teknik aletin kopyası/prototipi yapılarak sergilenmeye başlamıştır (2,3).

Müslümanlar, yükselme döneminden sonra 17. asırdan itibaren gerilemeye geçerken, eşzamanlı olarak da Batılılar Rönesans ile yükselişe geçip tüm dünyaya hükmetmeye başlamıştır. Fuat Sezgin'in araştırmalarından, Batılıların 15. asırda başladıkları Rönesans hareketinin asıl sebebinin, Müslümanların bilim ve felsefe alanında yaptıkları çalışmalar olduğunu anlamak mümkündür. Fuat Sezgin bir konferansında; "Lise tahsiline başladığım henüz ikinci haftasında, bir öğretmenimiz bize Müslüman hocaların dünyanın öküzün boynuzu üstünde olduğuna, öküz kafasını sallayınca da zelzele meydana geldiğine inandıklarını söyledi. Lise tahsilim boyunca bunu tashih eden hiçbir öğretmen olmadı. Halbuki çok sonraları öğrendim ki Müslümanlar henüz hicretin 1. yüzyılının (MS 7. yüzyıl) sonuna doğru Aristo'ya isnat edilen Kitâbü'l-Âlem'i tercüme etmiş, orada zikredilen dünyanın yuvarlak olduğu nazariyesini öğrenerek tartışıp kabul etmişler ve onların büyük çoğunluğu buna ilaveten dünyanın döndüğüne de inanmışlardı. Miladi 16-17. yüzyılda Avrupalıların, dünyanın şekli ve dönmesiyle alakalı ne büyük mücadeleler yaşadığı düşünülürse Müslümanların ne kadar ileri oldukları ve münevverlerimizin durumu daha iyi anlaşılabilir" (4).

Fuat Sezgin, azmi sayesinde çok iyi derecede öğrendiği Arapça ve diğer yabancı diller sayesinde, yaptığı ileri araştırmalarla Müslümanların 9-16. yüzyıllar arasındaki ilerlemelerini bu eserleriyle ortaya koymuştur (5).

Fuat Sezgin'e göre bilim tarihi, sadece araçların ve aletlerin kronolojik bir sıralanması ve kaydı değil, bunların sosyal hayat ve mantık ile harmanlanması yani bilim tarihi, bilginin nasıl kullanıldığı ve toplumu nasıl etkilediğinin ortaya konulmasıdır. Fuat Sezgin, bilim

tarihi okunurken, tarihe konu olmuş tüm medeniyetler gibi İslam medeniyetinin de olduğu şekliyle görülmesi ve anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü ona göre İslam kültür medeniyetinin bugünkü bilimlerin bu düzeye ulaşmasındaki rolünün bilinmesi son derece önemlidir (6,7). “Batı medeniyeti, İslâm medeniyetinin çocuğudur. Bilimler Eski Mısır, Babil, Yunan, İslam ve Avrupa yolunu takip etmiştir. Batı bilimi olarak sunulanlar, İslam bilimlerinin devamıdır” diye ifade etmektedir (8). Fuat Sezgin, İslam “bilimler tarihi” alanı ortaya koyarken, bilimleri, birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında da ele alıyor ve bugün bilimler tarihi alanında yapılmış olan tasniflerin İslam bilim adamları tarafından çok daha öncelerde kullanılmış olduğunu ortaya koyuyor. Mesela bir “İslam Tıbbı” başlığının altında geçen bir tıp teknolojisi ve tıbbi aletler üretimi alanını işaret ediyor (9).

Fuat Sezgin, yaptığı araştırmalarda amacını şöyle ifade etmektedir: “Ben bir kültür dünyasına mensubum. Bu kültür dünyasına yüzyıllardır zulmedildiğini, hakkının yendiğini, asla lâıyk olmadığı bir şekilde aşağılandığını gördüm. Bu kültür dünyasını, hakikaten olduğu gibi -ne eksik ne de fazla- dünyaya tanıtmayı kendime amaç edindim. Bu amacın bir bölümü dünya bilimine bir şey katmak fakat bir diğer bölümü koskoca bir insan topluluğuna kaybetmiş olduğu kendine saygıyı, kendine güveni, insan cemiyetindeki yerini hatırlatarak iade etmektir. Bunun için de çalıştım” (6). Buradan anlaşılacağı gibi amacının bilime hizmet etmekle birlikte İslam medeniyetinin diğer kültürler karşısındaki köklü birikimini açığa çıkarmak olduğu anlaşılmaktadır. Böylece İslam dünyasının batı dünyası karşısında kaybettiği umudunu, özgüvenini ve yaratıcılığını yeniden kazanacağını öngörmektedir (10,11). Fuat Sezgin, 12 Nisan 2004 ‘de İstanbul’da verdiği bir konferansında “Tek amacım İslam topluluğuna bağlı insanlara, özellikle Türklere ister dindar, ister dinsiz olsunlar, İslam bilimlerinin gerçeğini tanıtmak, onları benlik duygularını hırpalayan yanlış yargılardan kurtarmak ve onlara ferdin yaratıcılığına olan inancı kazandırmaktır”

ifadesiyle tarihin olduğu gibi bilinmesinin önemine değinmektedir (6). Fuat Sezgin bilim tarihinin olduğu gibi nakledilmesini söylerken, tarih sahnesinde yer alan milletlerin ve medeniyetlerin ardı sıra bir etkileşim içinde olduğunu kabul etmektedir. Bu zincirin halkalarına bakıldığında Mısır ve Babil bilimi Antik Yunan biliminin kökeni iken, Yunan bilimi de İslam biliminin kökenini oluşturmuştur. Batı medeniyetinin bilimsel gelişmesinde de İslam dünyasının aktarımları söz konusudur. (6). İslam medeniyetinin oluşumunda Yunan ve Helenistik bilim ve felsefe geleneği ile Bizans, Pers, Asya, Çin ve Hint kültürlerinin derin izleri belirgindir (7). Aynı şekilde bakılacak olursa, Batının 12. yüzyıldan başlayıp Rönesans ile zirveye ulaşan bilimsel gelişiminin arkasında da İslam dünyasının bilimsel faaliyetlerinin varlığı ve etkisi göz ardı edilemez. Sezgin bilim tarihi için; “bunun tek bir ulusun veya uygarlığın eseri olmayıp, bilimin Mezopotamya’da doğduğunu, oradan eski Yunan’a göç ettiğini, eski Yunan’dan İslâm dünyasına geldiğini; oradan da tekrar Avrupa’ya dönüp ve bu arada sürekli bir biçimde geliştiğini ifade etmiştir (6). Sezgin, bilimler tarihinin bir bütün olduğu hususunda şu açıklamayı yapmıştır: “Ben altmış yıllık çalışma hayatım sırasında her gün biraz daha fazla İslam uygarlığını tanımanın ve tanıtmının Batı dünyasına ulaşma davası bakımından en sağlam daha doğrusu tek yolu olduğuna inandım. Bugünkü bilgime göre, genç Batı uygarlığını İslam uygarlığının değişik coğrafi ve iktisadî şartlar altında gerçekleşen devamı olarak görüyorum. Bu anlamda İslam bilimleri Yunan bilimlerinin devamı olarak gelişti. Diğer taraftan Yunan bilimlerinin temelini eski Mısır ve Babilonya bilimlerine dayandığını bilimler tarihi ortaya koyuyor. Benim için bilimler tarihi bir bütündür” (6).

Avrupa kültür tarihi incelediğinde, bilim tarihinin en önemli icatlarının 13-15. yüzyıldaki bilginlerine dayandırmaktadır. Sezgin, Bilim tarihi içerisindeki birçok keşfin ve yazılan Arapça eserin tercümesinin yapıldığı ancak telifinin Müslüman isimlerinin gizlenerek Avrupalı ya da Yunanlı bilginlerin adıyla

çok uzun süre yayınlandığını ifade etmiştir. Böylece ortaya konulan birçok bilimsel kazanımın gerçek sahibinin anlaşılması gizemli kalmaktadır. Bu yaklaşımın Avrupa’da bilim etiğinin yerleşmemiş olduğunun en önemli göstergesi sayılabilir. Halbuki İslam bilim dünyasının en karakteristik özelliklerinden birinin eser sahibinin anılması, atf yapılması ve kaynak gösterme geleneğinin varlığıdır. Bu gerçek, bilimler tarihinde göz ardı edilmektedir. Bir örnek olarak Tunuslu ve tıptan anlayan bir tacirin Müslümanların yazdığı 25 tane önemli tıp kitabını rahiplere Latince olarak çevirttiğini ve bu kitaplara ya kendi adını ya da eski Yunan otoritelerinin adını verdiğini ortaya koymuştur (6).

Fuat Sezgin, 17. yüzyıldan itibaren Batı dünyasının kendisini İslam dünyasından yüce görmeye başladığını, Avrupalıların bu durumu Rönesans (Renaissance; yeniden doğuş) kavramı ile açıkladığını ifade etmiştir. Batının bilimsel ilerleme hamlesini doğrudan Yunan bilimlerinin Latince’ye tercüme edilmesine bağlamıştır. Batı dünyasının İslam dünyasına karşı bu tutumunun ideolojik histerilerden kaynaklandığını düşünen Sezgin, İslam dünyasının bilimsel geçmişinin güçlü olduğunu belirtmiştir. Bu hususla ilgili olarak Sezgin, şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Bütün geçmiş büyük uygarlıklarda olduğu gibi İslâm uygarlığı da politik, jeopolitik ve ekonomik koşullarla 16. yüzyıldan itibaren bir yıpranma çağı içine girmiştir. Uygarlık bayrağını taşıyacak ardılı kendisi geliştirmiştir. Şimdi o uygarlığın bugünkü ve yarınki kuşakları bu ardılın başarısı önünde aşağılık ve yabancılik duygusuna düşmeden ondan hızla öğrenmek, ona ulaşmak gereksinimi ile karşı karşıya bulunmaktadır” (6,12).

Bu yanlı yaklaşımların yanında Jean-Jacques Sedillot, Louis-Amelie Sedillot, Joseph-Toussaint Reinaud ve Franz Woepcke yanısıra özellikle diğer büyük oryantalist olan Eilhard Wiedemann yaptıkları derin araştırmalar sayesinde, Arap-İslam kültür çevresinde icat edilmiş, kullanılmış veya geliştirilmiş alet ve cihazların prototiplerini inşa etmede öncülük yapmışlardır ve Arap-İslam bilim adamlarının bilim

tarihindeki yerlerini ortaya koymada çizdikleri perspektif yol gösterici olmuştur (13). Fuat Sezgin burada, Batılıların izlediği bu inkâr yaklaşımının tam tersine şunu ifade etmektedir: “Bizler, Arap-İslam bilim adamlarının kaynaklarını ve öncülerini, bildiğimiz kültürlerdeki durumun aksine, daha kolay ve açık bir şekilde tanıyabiliyoruz. Arap bilim adamları, kaynaklarının isimlerini tam olarak belirtmeyi ve öncülerini, özellikle Yunanları büyük bir saygı ve şükranla anmayı adet edinmişlerdi. Mesela, aksi takdirde Yunanların tanınmamış kalacak olan alet ve edevatının izine ulaşmamızı ve orijinali kaybolmuş Yunanca eserlerin fragmanlarını kaynak gösterme sayesinde yeniden kazanmamızı böylece olanaklı hale getirdiler”. Eilhard Wiedemann, 1917 yılında bu gerçek için; “Arapların Antik Çağ’dan kazandıkları bilgileri sadece tercüme yoluyla bize ulaştırdıkları ve buna önemli sayılabilecek bir yenilik eklemedikleri görüşüyle her defasında yeniden karşılaşılmaktadır” şeklinde yaptığı ifade ile bugün hem Batı’da hem de Arap-İslam kültür bölgesinde “bilimler tarihinde 800 yıllık Arap-İslam kültür çevresinin dışlanmışlığı, okul kitaplarında bunun kısıtlandığı ve tarihinin buna göre öğretildiğini görmekteyiz (13).

Fuat Sezgin bu konu ile ilgili şunu ortaya koymaktadır: “Arap-İslam kültürünün genel bilimler tarihi çerçevesindeki önemini vurgulamanın ve bunu kabul ettirmenin zor olduğu, bunun sadece Arap, Fars ve Türk dillerinde bize ulaşan yazılı kaynakların azlığı ve az bir bölümünün incelenmesi değil, bu bilimlerinin Batı dünyasında özellikle bu faaliyetin en aktif olduğu devrede, düşmanlıkla ve şiddetli bir yadsımayla karşılaşmıştı. Kısmî bir direnişe rağmen 19. yüzyıla kadar ısrarla ayakta kalan büyük ölçüde dinî motifli bu karşı koyucu akım, 16. yüzyıldan bu yana Avrupa’da bilimler historiografyasının (tarih yazımı, historiografi, tarih yapıtları yazımı ve tarihçilik kuram ve geçmişi) düşüncesini ve ortaya koyuluş tarzını derinden etkilemiş, şekillendirmiştir. Bu akım bağlamında bilim tarihçileri bariz bir şekilde ilk kez 18. yüzyılda adeta kelimenin tam anlamıyla, insanlık

düşünce tarihinde Arap-İslam bilimlerinin her türlü yaratıcı konumunu inkâr eden Rönesans kavramında bir evrensel-tarih görüşüne sürüklenmişlerdir” (13).

İslam dünyasında öne çıkan bilimsel başarı alanlarından biri de tıp ve hekimliktir. Fuat Sezgin, 5 ciltlik İslam’da Bilim ve Teknik Tıp eserinde tarihi seyri içerisinde tıp alanında yaşanan gelişmeleri ve bu araştırmaları yapan Arap-İslam bilim adamları ile yapılan adet ve edevat aşağıdaki başlıkta özetlenmiştir. Yüzlerce eser ve dünyayı gezerek edindiği bilgi ve tecrübe sayesinde ortaya koyduğu sonuçları da kendi kitabında kaynaklarıyla açıklamaktadır (13,14).

BİLİM TARİHİ VE TIP

Fuat Sezgin, bilim tarihinde Müslümanların dışlandığı gerçeğinden hareketle bu alandaki bir düzeltmenin ancak gelecekte geniş bir temel üzerinde yürütülecek araştırmalarla başarılacağı, bu tür araştırma sonuçlarının olabildiğince geniş ilgililer kitlesine ulaştırılabilmesi ile Arap-İslam fen bilimleri ve tekniği çerçevesinde kullanılmış, geliştirilmiş ve icat edilmiş araç-gereçleri tanıtmak, bize ulaşmış değillerse yeniden imal etmek bu araştırma sonuçlarını etkili şekilde aktarabilmek ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir (13). Bir konferansında şunu vurgulamaktadır: “Deideman adındaki bir şahıs İslam dünyasının her ilim dalındaki çalışmaları, gelişmeleri ve başarıları hakkında iki yüz makale kaleme almıştır. Ancak bu makaleler çok zor ulaşılacak dergilerde yayımlandığı için kimsenin dikkatini çekmemektedir. Biz bunların tamamını beş ciltte topladık. Müslüman tıp tarihiyle alakalı 1000 tane makaleyi ise 100 ciltte topladık. Müslüman ilim camiası bunlardan haberdar olmalı ve bunları bilmeden bilimsel çalışma yapmamalıdır” (4).

İslam bilim tarihi ile ilgili asırlar içerisinde bazı gelişmeler ve ortaya konulan eserlerin Batı’ya etkileri yazarın kendi eserindeki yazımından aşağıda özetlenmektedir (13).

Yedinci yüzyılda; Müslümanlar, fethettikleri yerlerdeki şehrin sakinlerine karşı her zaman iyi davranıp, onların

bilimlerinden ve teknik bilgilerinden yararlanmışlardır. İlk dönem Emevi hükümdarlarının sarayında, örneğin 1. Muaviye dönemi (MS 661-680), İbn Asal, Ebū el-Hakem gibi Hıristiyan hekimler çalıştırılmıştır. 1. Mervan döneminde (MS 683-685), ilk kez bir tıp kitabı Arapça’ya tercüme edilmiştir. İskenderiyeli Ahron tarafından ders kitabı olarak Yunanca yazılmış bir eser, Gosios tarafından Süryanice’ye, Yahudi tabip Maserceveyh el-Basri tarafından iki bölüm daha eklenerek Arapça’ya aktarılmıştır. Bu çevirinin Halife Ömer b. Abdülaziz’in (MS 717-720) kütüphanesinde bulunduğu ve yabancı bilimin Arap-İslam kültür çevresinde resepsiyonunun (resepsiyon; bir toplumun kanunlarının başka bir toplum tarafından alınması; kabul etme, benimseme) başlangıç periyodu olarak Hicrî birinci yüzyılın üçüncü çeyreğini kabul edebiliriz. Franz Rosenthal 1965 yılında yabancı bilgiyi alıp benimsemenin altındaki teşvik faktörünü; 'Bilim İslam’da böylesine merkezî bir konuma yerleştirilmiş, hatta neredeyse dinî bir saygı görmüş olmasaydı, muhtemelen çeviri faaliyeti, olduğundan daha az bilimsel, daha az sürükleyici ve daha çok yaşamak için pek zaruri olanı almaya sınırlanmış olarak kalırdı” şeklinde açıklamaktadır.

Sekizinci yüzyılda; Sasanilerin ünlü bilim merkezi Cundişapur’un Halife el-Memun (MS 813-833) zamanına kadar hâlâ yaşamış ve hekimleri Bağdat’ta faaliyette bulunmuşlardır. Başhekim Curcis b. Cibrul b. Buhtişu, bazı tıp kitaplarının müellifi olup, ilerlemiş yaşına rağmen, Halife el-Manşur tarafından, bir mide rahatsızlığını tedavi için MS 765 yılında Bağdat’a çağırılmıştır. Yine bildirildiğine göre Yunanca’dan Arapça’ya birçok tıp kitabı çevirmiştir. Kendi telif ettiği kitapları ise Süryanca olarak kaleme almıştır.

Dokuzuncu yüzyılda; Tıp ve farmakoloji dikkate değer ölçüde gelişmiştir. Ebu Bekr er-Razi (865-925) kendi döneminin en önemli tabibidir. er-Razi, Kitab el-Havi (Liber continens) ve diğer birçok eseriyle tıp ve farmakoloji alanında hem kendi kültür çevresinde hem de eserlerinin Latince ve İbranice çevirisiyle Avrupa’da 17. yüzyıla kadar tartışmasız tıp otoritesi olarak kabul

edilmiştir. Ayrıca Cabir b. Hayyan'dan sonra Galen tıbbını birçok noktada eleştiren ikinci kişidir. Arap oftalmoloji biliminin haklı bir üne sahip uzmanı Julius Hirschberg, er-Razi'nin Kitab eṭ-Ṭıbb el-Mansuri eserinde ışık düşümünde göz bebeğinin daraldığını söyleyen ilk kişi olduğuna dikkat çekmektedir.

Onuncu yüzyılda; dünya tıp literatüründe bütün hastalıkların tedavisini kapsayan ilk “el kitapları” yazılmıştır Bunlar; Kâmil eş-Şına eṭ-Ṭıbbiyye (Ali b. el-Abbas el-Mecusi), et-Taşrif limen Acize an et-Telif (Ebu el-Ḳasım Halef b. Abbas ez-Zehravi) ve el-Mualecat el-Bukraṭiyye (Ebu el-Ḳasım Halef b. Abbas ez-Zehravi) ve el-Mualecat el-Bukraṭiyye (Ebu el-Ḳasım Halef b. Abbas ez-Zehravi) eserlerdir. el-Mecusi'nin eseri 11. yüzyılda Constantinus Africanus tarafından Salerno'da Liber pantegni adı altında Latince'ye çevrildi ve Avrupa'da yüzlerce yıl çevirmenin eseriymiş gibi görüldü. ez-Zehravi'nin eserinin cerrahlık konusunu işleyen 30. bölümü 12. yüzyılda Cremonalı Gerhard tarafından Latince'ye çevrildi ki bu Arap tıbbının Avrupa'daki en yaygın kitaplarından. et-Taberi'nin eseri Avrupa'ya Yakın Çağ'da ulaştı. Mesaliḥ el-Ebdan vel-Enfüs (Ebu Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belḥi) isimli eser de bu yüzyılın en önemli çalışmalarından birisi olarak sayılabilir. Bu bilgin, psikosomatik konusunun (hastalıklarda ruhsal durumun rolü konusunun) erken dönem temsilcisi olarak görünmektedir.

Bu yüzyıldaki en büyük gelişmelerden birisi de oftalmoloji alanında olup, Ammar b. Ali el-Mevşili önemli 6 katarakt ameliyatı yapmıştır. Endülüslü hekim Süleyman b. Ḳasım el-Cülcül'ün tıp tarihi (Ṭabaḳat el-Eṭṭıba vel-Ḥukema) eseri bu dönemdeki diğer önemli eserdir.

On birinci yüzyılda; Ebu Ali İbn Sina'nın (MS 1037) iki başyapıtı, “Tıp Kanunu (el-Ḳanun fi eṭ-Ṭıbb) ile, felsefe ve pozitif bilimler konusunda yazdığı Şifa başlıklı ansiklopedik eseri (Kitub eş-Şifa), Arap-İslam kültür çevresinin en önemli bilimsel başarıları arasında yer almaktadır. Julius Hirschberg bu kitap için; “Bu eser düzeni, doğruluğu nedeniyle fevkalade, oldukça hacimli ve cerrahlık dahil bütün tıp alanlarını kapsayan

eksiksiz bir öğretiler toplamıdır ve dünya literatüründe hemen hemen bir benzeri yoktur. Yunanlardan miras kalanlar derleme, belirli konulara ait özetler iken, el-Kanun tam bir bütünlüğe sahip bir yapıttır. Kanun 500 yıl boyunca geçerliliğini korurken, İbn-i Sina da Aristoteles ve Galen gibi hâkim bir pozisyonda bulundu” demektedir. Bu kitap 12. yüzyılda Latince'ye çevrildi ve 17. yüzyıla kadar Avrupa tıp bilimini etkiledi.

Hıristiyan göz hekimi Ali b. İsa el-Keḫḫal'ın (11. yüzyılın ilk yarısı) kitabı 800 yıl boyunca oftalmoloji alanında yazılmış eserlerin öncüsü ve en ilerisi olarak görülmektedir.

On üçüncü yüzyılda; Ali b. Ebu el-Ḳasım İbn en-Nefis el-Ḳuraşî'nin küçük kan dolaşımını keşfetmesi önemlidir. İbn en-Nefis'in bu keşfinin Michael Servetus (Miguel Servet) tarafından Christianismi restitutio (Viyana 1553) isimli eserine alındığını ve bu yüzden de bu kişinin yüzlerce yıl bu keşfin asıl sahibi olarak kabul edilmiştir.

Çok yönlü bir tabip ve çok dirayetli bir doğa tarihçisi olan Abdullaṭif b. Yusuf b. Muhammed el-Bağdadi (1162-1232) Kahire'deki ikameti esnasında, 1202 yılında veba salgınından ve kıtlıktan ölen insanların iskeletlerini inceleme fırsatı bulmuş ve bunu değerlendirmişti (Kitab el-İfade ve-el-İtibar fi el-Umur el-Müşahede ve-el-Ḳavāid el-Muayene bi-ArdMısr). Binlerce iskelet üzerinde yaptığı anatomik incelemelerinde öncülerinin ve özellikle Galen'in hatalarını ve belirsizliklerini ele almış ve bunların üzerine gitmiştir.

Tıp alanında Memlûk sultanı el-Melik el-Mansur Seyfeddin Ḳalavun tarafından 1284 yılında Kahire'de hastane yapılmış olup, Bağdat'taki Aḫudi Hastanesi (MS 981) ve Şam'daki Nureddin Hastanesi'nden (MS 1153) sonra İslam dünyasında o döneme kadar yapılan hastanelerin en gelişmişisi olmuştur.

On dördüncü yüzyılda; Tıpta, birçok konunun yanı sıra, enfeksiyonun mahiyeti hakkında net bir bilgi sahibi olunduğu izlenimi vardır. Müslüman İspanya'da, 1348 yılında batı Akdeniz ülkelerinin maruz kaldığı

çok yıkıcı veba salgını dolayısıyla bazı eserler ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Muḳniat es-Sail an el-Maraḳ el-Hail (Muḳammed Abdullah İbn el-Ḥaṭib, 1313-1374), Taḥsil el-Garaḳ el-Ḳaṣid fi Tafṣil el-Maraḳ el-Vafid (Aḥmed b. Ali İbn Ḥatime, ölümü 1369), Taḥḳik en-Nebe an Emr el- Vebe (Muḳammed b. Ali eş-Şeḳüri, doğumu 1327). Günümüze tam olarak ulaşmış ilk iki eser, bulaşıcı etki hakkında yazarlarının tecrübelerini aktarmaktadır.

Sadaka b. İbrahim el-Mıṣri eş-Şazili'nin (14. yüzyılın ikinci yarısı) oftalmoloji alanında kaleme aldığı oldukça hacimli ders kitabı el-Umde el-Kuḥliyye fi el-Emraḳ el-Başariyye adlı eseri “görme organının karşılaştırmalı anatomisinin ve fizyolojisinin nüve halini” ortaya koymaktadır.

14. yüzyılın başlangıcında Tenksükname-i İlhani der Funun-i Ulum-i Ḥitai isimli Farsça eser “Çin Bilimlerini” ele almakta ve yazarı olarak İlhanlılar'ın vezir-i azamı Reşideddin Faḳlallah b. İmaduddevle (1247-1318) adını taşımaktadır. Günümüze ulaşan bu kitap, girişte “Tenksükname”de özetlenen, ağırlıklı olarak mediko-farmakolojik 4 eserin Farsça çevirisi olarak ortaya koymaktadır.

On altıncı yüzyılda; Schipperges Arap tıbbının resepsiyonu Latin Orta Çağında nasıl gerçekleştiğini anlatırken, bunun 11. yüzyılda Salerno'da başladığını, Karl Sudhoff'un 1930 yılında “Ortaçağ Batı Avrupa tıbbı için kaderin bir lütfü” olarak nitelediği, din değiştirmiş bir Arap ve daha sonra Monte Cassino'da rahip olan Constantinus Africanus (yaklaşık 1087, Kartacalıdır) Irak ve diğer ülkelerde yürüttüğü çok yönlü bilimsel çalışmalar sonrasında Salerno'ya gitmiş, düzinelerce Arapça tıp kitabını beraberinde getirmiş veya arkasından gelmesini temin etmiş, 25'ten fazla kitabı Latince olarak yayma imkanına sahip olmuştur. Bunların çoğunu Constantinus kendi telifiymiş gibi, çok azını ise Yunan otoritelerin eserleriymiş gibi ortaya koymuştur. Bu kitapların en önemlisi el-Mecusi'nin Kâmil eş-Şina eş-Tıbbiyye veya el-Kunnaş el-Meleki (Latincesi Liber pantegni) ismini taşıyan hayli büyük hacimli tıp ders kitabıdır. K. Sudhoff bu eser için,

“Yunan tıbbının hiç tanımadığı, sanki bir kalıptan çıkmış, tam düzen ve mantıksal kavrayışla bir bütünlük arzeden bir eser” olarak ifade etmiştir.

TIBBİ ALETLER

Arapça kaynaklar tıp alanında Arap-İslam kültür dünyasında daha 9. yüzyılda ele alınan sorunların görselleştirilmesinde şekil kullanımına aşina olunduğuna yönelik örnekler sunmaktadır. Tıp tarihsel gelişim bakımından Endülüslü tabip ez-Zehravi'nin daha 10. yüzyılın sonuna doğru yazmış olduğu, tıbbın tamamını kapsayan kitabının cerrahiye ayrılmış olan 30. risalesinde 220'den fazla tıp aletini tarif etmiş ve resmetmiş olması son derece aydınlatıcıdır. ez-Zehravi sıklıkla, kendisi tarafından tarif edilen bir aletin kökenine ve isim taşıyıcısına işaret etmeyi ihmal etmemekte, her hekimin yeni aletler geliştirmesi gerekliliğini de vurgulamaktadır. ez-Zehravi bu aletleri tarif eden ve resimlerle donatan ilk, hatta belki de yegâne hekim olup cerrahi kitabı ile Avrupa'da İslam dünyasındaki ününden çok daha büyük bir üne mazhar olmuştur. Metin, telifinden hemen hemen 200 yıl sonra Gerhard tarafından Latince'ye çevrilmiştir. Bundan çok da uzun olmayan bir süre sonra cerrahi konusunda batıdaki ilk önemli eser yayınlanmıştır: Guglielmo de Saliceto (1275 civarı)'nın Cyurgia ve Guido de Cauliaco (ölümü 1368)'nin çok daha kapsamlı eseri izlemiştir. Kuşkusuz er-Razi (ölümü 925), el-Mecusi (10. yüzyılın son çeyreği) ve İbn-i Sina (ölümü 1037)'nin kitaplarının bu iki batı kaynaklı esere olan etkisi ez-Zehravi'ninkinden daha büyüktür. Tıp aletlerinin tarif ve çizimleri ile tıbbi tedavi sahnelerinin zenginliğini gösteren eseri, Avrupa kütüphanelerinde hayret verici ölçüde yaygındır. Daha sonra çokça Avrupalı yazar bu eserleri tercüme edip yeni alet keşifleri yapmıştır. Latince çevirinin Viyana Avusturya Milli Kütüphanesi'ndeki S.N. 2641 ve Budapeşte Üniversite Kütüphanesi'ndeki Cod. 15, en az iki yazmanın ve bunlardan başka Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet için 1465 yılında Şerafeddin Sabuncuoğlu tarafından hazırlanan Türkçe

redaksiyonunun tıbbi tedavi sahnelerinin renkli resimlerini içermesi tıp tarihi bakımından dikkate değerdir. Koleksiyonumuzun oftalmolojik aletlerinin modelleri arasında ez-Zehravi'nin Taşrif'inin çizimleri yerine, Halife b. Ebi el-Mehasin el- Halebi (1275'den öncesi)'nin Kitab el-Kafi fi el-Kuhl isimli eserindeki çizimlere dayanarak oluşturulmuş bir çok model bulunmaktadır.

Buna benzer çokça tercüme ve model şekillerinin aktarımıyla ilgili detaylı kaynakları eserinde ve maketlerini kurduğu müzede bulmak mümkündür (3) (Tablo 1). Bazı ünlü tabiplerin portreleri de Tablo 2'de gösterilmektedir (14).

SONUÇ

Fuat Sezgin 2004 yılındaki bir konferansını şöyle tamamlamaktadır: “Bütün geçmiş büyük uygarlıklarda olduğu gibi İslam uygarlığı da politik, jeopolitik ve ekonomik koşullarla 16. yüzyıldan itibaren bir yıpranma çağı içine girdi. Uygarlık bayrağını taşıyacak ardılı kendisi geliştirmişti: Şimdi o uygarlığın bugünkü ve yarınki kuşakları bu ardılın başarısı önünde aşağılık ve yabancılık duygusuna düşmeden ondan hızla öğrenmek, ona ulaşmak gereksinimi ile karşı karşıya bulunuyor (6).

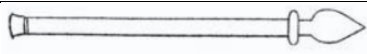

Fuat Sezgin kaleme aldığı onca eserle ilgili olarak, özel sohbetleri veya söyleşilerinde şunu vurgulamaktadır: Avrupa'da 13. yüzyılda kilise, Aristo'nun eserlerinin okunmasını yasaklamış ve insanlar bunları gizli gizli okumuşlardır. İslam tarihinde kesinlikle böyle bir şey yaşanmamış, aksine bu tür eserlerin okunması teşvik görmüştür. Buna rağmen yukarıda zikrettiğimiz sebeplerle Müslümanlar gerilemiş Batı ise Müslümanlardan öncülük bayrağını devralmıştır. Bu tamamıyla tarihi bir hadisedir ve bütün cemiyetlerin başına gelmektedir. Batıların bugün geldikleri seviye muhteşemdir. Bunun ne kadar devam edeceğini bilmiyoruz, ancak bizi ümitsizliğe ve kızgınlığa sevk etmemelidir. Bu tarihi hadiseyi olduğu şekliyle iyi değerlendirmeli ve hele hele geri kalışımızın İslam dininden yahut İslam dünyasının bünyesinden

kaynaklandığı fikrini yıkmalı, böylece yeni bir çalışma merhalesinin çabası içine girmeliyiz” (4). “Bilim tarihine geçmişte katkı yapan medeniyetin mirasçısı olarak bugün de Müslümanlar bilim dünyasında sadece kendileri için değil tüm insanlığın yararına bir şeyler yapacak bir medeniyet projesi fikrine sahip olmaları gerekir” (15). Bir öz değerlendirme bulunulacak ise Batı dünyası Rönesans ve Reform hareketiyle birlikte bilim ve felsefe alanında yeniden doğuşu başlatırken, İslam dünyası önce duraklama sonra da gerileme sürecine girmişti. Bu geri kalış zamanla iyice bir çöküşü beraberinde getirmiştir (16,17).

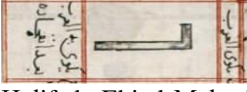
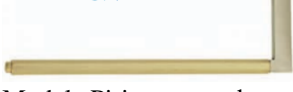

2019 yılının Türkiye’de “Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı” olarak ilan edilmiş olması bilim tarihine adanmış bir dâhinin anlaşılması ve akademik hayatın bu anlamda ivmelenmesinde çok önemli bir aşama olmuştur. Böylesine önemli ve onurlu bir işlemin 800'den fazla etkinlikle koordinasyonunu üstlenen Kırıkkale Üniversitesi'nin rektörü de etkinlikler ile esas amacın “rahmetli Fuat Sezgin'in gerçek bir züht ile dünya nimetlerinden feragat edebilmesi, zamanın değerini ifade için bütün ilmî çalışmalarını süresince günde 16-17 saat çalışması, her türlü zorluk karşısında kendi tanımı ile “tatlı sabır” gösterilmesi ve elbette medeniyetimizin anlaşılması olmadan dünya medeniyetini anlayamayacağımız düşüncesinin tüm dünyaya anlatılması süreci”ne katkı olduğunu vurgulamıştır (18).

İslam dünyasının yeniden bilimde öncü olabilmesinin yolu, geri kaldığı bilim ve felsefe alanında yeniden kullerinden doğan tasviriyile, Mustafa Kemal Atatürk'ün betimlemesindeki muasır medeniyet zihniyetine dönüşle mümkün olabilir. Bilimi düştüğü yerden kaldırmak için, geçmişin analizinin iyi yapılması, tarihi geçmişinin bilinmesi ve buna göre yeni bir heyecana sarılması gerekliliği çok kıymetli, çok vefakâr, cefakâr, azimli bir insan olan Fuat Sezgin hocamızın bunca eserinde dünyaya ama esasen bizlere haykırdığı gerçektir.

Tablo 1: Arap-İslam Bilimleri Tarihi enstitüsü Aletler Koleksiyonu Kataloğu. Bazı katalog örneklemeleri ve müze eserleri modellemeleri (14)

Alet ve edevat adı	Katalog	Müze modelleri
Koter (mikvat mismariyye) El tırnağı formunda	 ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif	 Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 120 mm. (Envanter No: H 1.10)
Koter (mikvat fi keyy el-қademeyn ve-s-saqeyn) Ayakları ve baldırları tedavi etmek için	 ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif Paris, İstanbul ve Oxford yazmalarından	 Model: a) Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 121 mm. (Envanter No: H 1.06-1)
Koter (mikvat şağire sikkiniyye li-keyy şikağ eş-şefe) Dudak çatlaklarını tedavi etmek için	 ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif	 Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 118 mm. (Envanter No: H 1.01)
Kargı (harbe) Deri altındaki şişkinliği yarmakta ve kesip almaktadır.	 Halife, el-Kafi, yazma Yeni Cami	 Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 121 mm. (Envanter No: H 2.17)
Koter (mikvat el-lağve) Yüz felcinde kullanmak için	 ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif	 Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 120 mm. (Envanter No: H 1.09)
Neşter (mibda' li-kağ' ez-zafra ve-nutüv lahm el-amak) Kanat deriyi kesip almak için	 ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif Paris yazmalarından	 Modelimiz: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 141 mm. (Envanter No: H 2.06)
Koter (fi keyy en-naşür ellezi fi maak el-ayn) Gözyaşı bezindeki fistüllerin tedavisi için	 ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif	 Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 135 mm. (Envanter No: H 2.01)

Tablo 1 (devamı)

Makas (mikaşş) Göz kapakları için. Uzunluğu göz kapağından kesilerek alınan parça ölçüsündedir		Halife, el-Kafi, yazma Bibliothèque nationale		Modeli: Paslanmaz çelik, Uzunluk: 119 mm. (Envanter No: H 2.08)
Çatallı alet (ale zat eş-şubeteyn) Kırık dişleri çıkarmak için		ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif		Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 116 mm. (Envanter No: H 9.17)
Koter (mikvat el-ğarab) Gözyaşı fistülleri için		Halife b. Ebi el-Mehasin el-Halebi el-Kafi fi el-Kuhl isimli eserinde (1275 öncesi)		Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 113 mm. (Envanter No: H 2.04)
Temizleyici Gözyaşı fistülleri için		Halife b. Ebi el-Mehasin el-Halebi el-Kafi fi el-Kuhl isimli eserinde (1275 öncesi)		Model: Paslanmaz çelik ve ahşap. Uzunluk: 122 mm. (Envanter No: H 2.05)
Neşter (mibda) Yuvarlak başlı neşter (mudevver er-res) Halife'ye göre, kabarcığı (şirnağ) kökünden kazımaya yaramaktadır.		ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif		Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 118 mm. (Envanter No: H 1.01)
Orak (mincel) İki göz kapağı arasındaki yapışıklığı açmak için.		Halife b. Ebi el-Mehasin el-Halebi el-Kafi fi el-Kuhl isimli eserinde (1275 öncesi)		Model: Paslanmaz çelik. Uzunluk: 113 mm. (Envanter No: H 2.09)
Koter (Nokta) (el-mikvat elleti tüsemma en-nukhta) Kulak ağrıların tedavisi için.		Kitab et-Taşrif, tıpkıbasımı		Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 119 mm. (Envanter No: H 4.07 ve H 4.01)

Tablo 1 (devamı)

Balta Göz hastalıklarında hacamat için bir bıçak		
	Halife b. Ebi el-Mehasin el-Halebi el-Kafi fi el-Kuhl isimli eserinde (1275 öncesi)	Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 119 mm. (Envanter No: H 2.22)
Toplaç Rahatsız edici kılların toplanması		
	Halife b. Ebi el-Mehasin el-Halebi el-Kafi fi el-Kuhl isimli eserinde (1275 öncesi)	Model: Paslanmaz çelik, parlatılmış. Uzunluk: 121 mm. (Envanter No: H 2.16)
Sondalar (kaşaşır)		
	Kitab et-Taşrif, yazma Veliyeddin No.2491:107b.	Model: Gümüş. Uzunluk: 23 cm (Envanter No: H 5.01)
Makas Benzeri Alet (ale tuşbihu el-miqaşş) Bademcikleri ve diğer yutak tümörlerini çıkarmak için		
	ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif tarifi, Leclerc'in çizimi ve Beşirağa (İstanbul) yazmasından	Model: Paslanmaz çelik hareket edebilir perçinlenmiş. Uzunluk: 168 mm. (Envanter No: H 4.05)
Katarakt İğnesi (miqdaḥ)		
	ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif	Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 122 mm. (Envanter No: H 2.13)
Neşter (mibḍa') Bademcikleri sıyrıp çıkarmak için (Tonsillektomie).		
	ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif tarifi, Leclerc'in çizimi ve Beşirağa (İstanbul) yazmasından	Model: Pirinç ve paslanmaz çelik. Uzunluk: 130 mm. (Envanter No: H 4.04)
Çengel Biçimli Alet (ale tuşbihu el-kelalib) Boğaz bölgesinden yabancı cisimleri çıkarmak için pense		
	ez-Zahravi (10. yüzyıl) Kitab et-Taşrif Paris yazmalarından	Model (a): Paslanmaz çelik hareket edebilir perçinlenmiş. Uzunluk: 320 mm. (Envanter No: H 4.13)

Tablo 2: Arap-İslam Bilimleri Tarihi enstitüsü Aletler Koleksiyonu Kataloğu. Bazı ünlü tabiplerin portreleri (14)

İşhak b. İmran

İşhak b. İmran, 296/907 yılından önce Kayravan'da ölmüş olan Bağdatlı bir tabip. Schedel'in 1493 tarihli Weltchronik (Dünya Tarihi)'inde tamamıyla isabetli olarak "tedavi konusunda (eser) yazmış" ve "oldukça meşhur tabip Isaak ben imiram" olarak resmedilmekte

Ebū Bekr er-Razi

Ebū Bekr er-Razi'nin, Latinceleştirilmiş Rhazes (hekim, kimyacı ve filozof, ö. 313/925), Avrupa kaynaklı bir portresi, kendisinin 1486 yılından itibaren birçok kez basılmış olan tıp ansiklopedisi el-Havi (Liber Continens)'nin tercümesinden

Ebū Qasım ez-Zahravi

Ebū Qasım ez-Zahravi (10. yüzyıl)'nin, Latinceleştirilmiş Albucasis, muhtemelen 15. yüzyıldan gelen Avrupalı bir resmi. Kitab et-Taşrif isimli kitabının cerrahi hakkındaki aşağıda birçok kez alıntılanacak bölümü Avrupa tıbbını çok derinden etkilemiştir.

Ebū Ali İbn-i Sina

Latin Batıda Avicenna olarak tanınan Ebū 'Ali İbn Sina (ö. 428/1037)'nin Avrupalı bir portresi. Bu portre el-Ķanūn fi et-Ṭıbb (Canon Medicinae)'ının Latince çevirisine yapılmış girişin baş harfini süslemekte, Venedik 1483

Haly Abbas (Ali b. el-Abbas el-Mecūsi

Haly Abbas (Ali b. el-Abbas el-Mecūsi, ö. 1000'e doğru) ve Constantinus Africanus (ö. 1087), başlık sayfası bu resmi taşıyan eserin yazarı Ysaac (İşhak b. Süleyman el-İsra'ili, ö. 932) ile birlikte. Sözkonusu olan Kitab el-Ağziye isimli eserinin Latince çevirisidir, Omnia opera ysaac içerisinde basılmıştır, Lyon 1515

Resim, kaynak 19'dan alınmıştır.

KAYNAKLAR

1. Kocabaş S. Ömrünü ilme vakfetmiş bir âlim: Mehmet Fuat Sezgin. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2019;21(Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı):80-93.
2. Arslan TY. İslâm araştırmalarına adanan bir asırlık hayat: Fuat Sezgin (1924-2018). İslâm Araştırmaları Dergisi. 2019;41:201-205.
3. İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Müzesi. Tıp eserleri ve 360⁰ sanal turu. 15.12.2019: <http://www.ibtav.org/eserler/?sayfa=7>.
4. Karahan A. "İslâm medeniyetinin duraklama sebepleri" konferansı; Fuat SEZGİN, Prof. Dr. Hadis Tetkikleri Dergisi. 2003;1(2):2015-211.
5. Özden HÖ. Prof. Dr. Fuat Sezgin ve geçmişten geleceğe Türk-İslam bilimine katkıları. Bilimname XXXIX. 2019;3:7-34.
6. Sezgin F. İslam kültür dünyasının bilimler tarihindeki yeri, TÜBA Forumu, Sıra No:29, 1.baskı. Ankara. Türkiye Bilimler Akademisi, 2004.
7. Saygılı S. Doğu ve batı düalizminde İslam medeniyet tarihinin oksidentalist düşünürü Fuat Sezgin ve bilim tarihi anlayışı. Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi. 2019;10:10-31.
8. Sezgin F. İslam bilimler tarihi üzerine konferanslar. Berктаş Z ve İnceoğlu T, Eds. İstanbul. Timaş Yayınları, 2012.
9. Bayraktar L. Prof. Dr. Fuat Sezgin'in ardından bilim ve bilim tarihi kültürü üzerine. Türk Yurdu. 2018;372:46-49.
10. Güzeleğlü T. Fuat Sezgin'in bilim ve bilim tarihi anlayışı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2019;21(Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı):94-100.
11. Ural Ş. Bilim tarihi, kültürel zaman ve Fuat Sezgin. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2019;21(Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı):133-39.
12. Saygılı S. İslam bilim tarihi üzerine idealist bir bilim insanı Fuat Sezgin ve yaşamı üzerine bir değerlendirme. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2019;21(Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı):27-40.
13. Sezgin F. İslam'da Bilim ve Teknik, Arap-İslam Bilimleri Tarihine Giriş (Cilt I). 1. baskı. Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2007.
14. Sezgin F. İslam'da Bilim ve Teknik: Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü Aletler Koleksiyonu Kataloğu (Cilt IV). 1. baskı. Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2007.

15. Topçu İ. Örnek bir bilim insanı olarak Fuat Sezgin'in çalışma disiplini ve bilime katkıları. Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi. 8(4):1201-12.
16. Akdemir A. Fuat Sezgin ve bilim tarihi algısı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2019;21(Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı):118-124.
17. Kenan S. İslam dünyasının duraklama sebepleri üzerine ünlü ilimler tarihçisi Fuat Sezgin'i dinlemek. Değerler Eğitimi Dergisi. 2003;1(4):73-98.
18. Aslan E. 2019 Prof. Dr. Fuat Sezgin yılı. Açık Medeniyet (Open Civilization). 2019;12:44.
19. Bilim tarihinde putları kıran adam: Fuat Sezgin. Açık Medeniyet (Open Civilization) (İbn Haldun Üniversitesi Aylık Gazetesi). 2019;12:4-7.